

Research Paper

Effectiveness of Conscious Parenting Training Based on Imago Therapy Approach on Parenting Stress and Parent-Child Relationship Pattern of Mothers Having Children with Attention Deficit Hyperactivity Disorder

Samaneh Rafiee Foroshani¹, Fatemeh Izadi^{2*}

1. Department of Psychology, Kho.C., Islamic Azad University, Khomeinishahr, Iran.

2. Department of Psychology, Kho.C., Islamic Azad University, Khomeinishahr, Iran.

Article Info:

Received: 2025/03/12

Accepted: 2025/08/26

PP: 13

Use your device to scan and
read the article online:

DOI: [10.22054/jcps.2025.84856.3206](https://doi.org/10.22054/jcps.2025.84856.3206)

Keywords:

Conscious Parenting Training Based on Imago Therapy Approach, Parenting Stress, parent-child relationship patterns, attention-deficit/hyperactivity disorder.

Abstract

Objective: The present study aimed to examine the effectiveness of conscious parenting training based on Imago Therapy approach on parenting stress and parent-child relationship patterns in mothers of children with attention-deficit/hyperactivity disorder in Khomeini Shahr.

Research Methodology: This study employed a semi-experimental design with a pre-test-post-test design and a control group. The statistical population included all mothers of children aged 9 to 12 years with ADHD in Khomeini Shahr during the 2023–2024 academic year. From this population, 30 individuals were selected through purposive sampling based on the inclusion criteria and were randomly and equally assigned to the experimental and control groups. The participants in the experimental group received the mindful parenting training program based on the Imago therapy approach in 8 sessions of 90 minutes, while the control group did not participate in this program. The research instruments included the Conners' Parent Rating Scale for ADHD (1999), Abidin's Parenting Stress Index (1995), and Pianta's Parent-Child Relationship Scale (1994). Data were analyzed using covariance analysis in SPSS version 26.

Findings: The results indicated that conscious parenting training based on Imago Therapy approach on parenting stress and parent-child relationship patterns in mothers of children with attention-deficit/hyperactivity disorder significantly impacted parenting stress and parent-child relationship patterns in mothers of children with ADHD in the post-test phase, with statistically significant differences between the experimental and control groups ($P < 0.05$).

Conclusion: Therefore, the conscious parenting training based on Imago Therapy approach can be utilized to improve parenting stress and parent-child relationship patterns in mothers of children with ADHD.

Citation: Rafiee, S., & Izadi, F. (2024). Effectiveness of conscious parenting training based on the Imago therapy approach on parenting stress and parent-child relationship patterns of mothers having children with attention deficit hyperactivity disorder. *Clinical Psychology Studies*, 15(57), 54–66. <https://doi.org/10.22054/jcps.2025.84856.3206>

***Corresponding author:** Fatemeh Izadi, Ph. D

Address: Department of Psychology, Kho.C., Islamic Azad University, Khomeinishahr, Iran.

Tell: 09133322508

Email: dr.izadi@iau.ac.ir

Extended Abstract

Introduction

Mothers, as the primary caregivers of children with attention-deficit/hyperactivity disorder (ADHD), experience considerable psychological pressures and high levels of parenting stress, which may, in turn, undermine the quality of the parent–child relationship (Hajibabaei Ravandi et al., 2023). Moreover, ADHD in children may negatively affect the communication patterns between parents and children (Yousef et al., 2021). Accordingly, one of the appropriate therapeutic approaches for children with ADHD is parent training, through which parents learn proper communication principles and thereby establish more effective interactions with their children (Kholghi et al., 2020). Among the effective approaches in the field of parenting is conscious parenting training based on the Imago therapy approach. From this perspective, parenting is fundamentally different from other models, as its central focus is the parent–child relationship itself. This approach emphasizes identifying parenting styles, recognizing developmental and growth-related aspects of the mother, learning safe (Imago-based) dialogue, and setting appropriate boundaries for children (Hendrix & Hunt, 1998; Rahmani Shams et al., 2019, trans.). The present study aimed to investigate the effectiveness of conscious parenting training based on the Imago therapy approach on parenting stress and the parent–child relationship patterns of mothers of children with ADHD.

Literature Review

Research has demonstrated that different parenting approaches yield positive effects on parents and children with ADHD. In Iran, mindful parenting training has been found to improve parents' general health (Nouri et al., 2023); the positive parenting program has been shown to reduce stress and enhance emotional tolerance in mothers (Shareh & Yazdanian, 2023); and positive psychology–based parenting training has proven more effective in improving emotion regulation than acceptance and commitment–based parenting (Benani et al., 2023). International studies have also shown that behavioral parent training reduces children's ADHD symptoms and behavioral problems while improving positive parenting behaviors, parental competence, and parent–child relationship quality (Dofer et al., 2023). In addition, parenting training has been effective in enhancing mothers' emotion recognition (Makita et al., 2023), while strengthened mindful parenting has been associated with reduced harsh discipline and improved self-regulation (Mah et al., 2021).

Methodology

The present study employed a quasi-experimental design with a pretest–posttest control group. The sample consisted of 30 mothers of children with ADHD, aged 9 to 12 years, in Khomeini Shahr during the 2023–2024 academic year, selected through purposive sampling. Participants were randomly assigned to experimental and control groups (15 per group). The Conners Parent Rating Scale, Abidin Parenting Stress Index, and Pianta Parent–Child Relationship Scale were administered as pretests. The experimental group received an eight-session (90 minutes each, over two months) conscious parenting program based on the Imago therapy approach, whereas the control group received no intervention. At posttest, both groups completed the same instruments. The collected data were subsequently analyzed.

Results

Demographic analysis showed that the mean age of participants in the experimental group was 38.93, while in the control group it was 38.00. Multivariate covariance analysis revealed that conscious parenting training based on the Imago therapy approach had a significant effect on parenting stress and parent–child relationship patterns. Specifically, 52% of the variance in parenting stress and 47% of the variance in parent–child relationship patterns were attributable to the independent variable ($p < .05$).

Discussion and Conclusion

The findings indicated that this intervention effectively improved parenting stress and parent–child relationship patterns. Through the exercises, such as identifying parenting styles, recognizing beliefs about themselves and their children, identifying the core parental theme in relation to the child, and reviewing the overall parent–child relationship, mothers of children with ADHD gained awareness of their children's developmental needs. This awareness enabled them to adjust their parenting style, foster closer relationships with their children, and rebuild their relational bonds. Consequently, both parents and children could achieve genuine tranquility. Limitations of the study included the use of non-random sampling and the absence of follow-up assessments. Future studies are recommended to employ random sampling and include follow-up stages. Additionally, professionals working with children are encouraged to implement this educational program in schools to enhance parenting and communication skills.

Ethical considerations

All ethical principles were observed in this study. Participants were informed about the objectives and procedures of the research and were assured of the confidentiality of their information.

Conflict of Interest

This article is derived from the first author's master's thesis, approved under the ethical code REC.KHSH.IAU.IR.1403.005 at the Department of Psychology, Islamic Azad University, Khomeini Shahr Branch. The authors declare that there is no conflict of interest.

Acknowledgements

The researchers would like to express their sincere gratitude to all the participants in this study.

References

- Amini, N., Banani, M., Barjali, M., & Keykhosravani, M. (2023). Comparison of the Effectiveness of Parenting Training Based on Acceptance and Commitment and Parenting Based on Positive Psychology on the Mother-Child Relationship in Mothers of Children with Attention Deficit/Hyperactivity Disorder. *Counseling Culture and Psychotherapy*, 14(56), 169-203. (In Persian) DOI: [10.22054/qccpc.2023.68263.2956](https://doi.org/10.22054/qccpc.2023.68263.2956)
- Chaplin, T. M., Turpyn, C. C., Fischer, S., Martelli, A. M., Ross, C. E., Leichtweis, R. N., ... & Sinha, R. (2021). Parenting-focused mindfulness intervention reduces stress and improves parenting in highly stressed mothers of adolescents. *Mindfulness*, 12, 450-462. DOI: [10.1007/s12671-018-1026-9](https://doi.org/10.1007/s12671-018-1026-9)
- Doffer, D. P. A., Dekkers, T. J., Hornstra, R., van der Oord, S., Luman, M., Leijten, P., Hoekstra, P. J., van den Hoofdakker, B. J., & Groenman, A. P. (2023). Sustained improvements by behavioural parent training for children with attention-deficit/hyperactivity disorder: A meta-analytic review of longer-term child and parental outcomes. *JCPP advances*, 3(3), e12196. DOI: [10.1002/jcv2.12196](https://doi.org/10.1002/jcv2.12196)
- Hajibabaei Ravandi, A., Tajali, P., Ghanaripناه, A., & Shahriari Ahmadi, M. (2023). The effectiveness of distress tolerance skills on general health and marital adjustment of mothers with children with attention deficit/hyperactivity disorder. *Journal of Exceptional Education*, 3(175), 9-18. (In Persian) <http://exceptionaleducation.ir/article-1-2620-fa.html>
- Hendrix, H., & Hunt, H. (2019). *Love that heals* (H. Rahmani Shams, F. Mousavi Lahroodi, S. Eslamlou, S. M. Nazari, & H. Nejat, Trans.). Tehran: Sede Danesh. (In Persian translation)
- Kholghi, Z., Aghaei, A. and Farhadi, H. (2019). Effectiveness of training parents by Adler- Dreikurs Approach on emotion regulation and parent-child interaction in children with Attention Deficit/Hyperactivity Disorder. *Empowering Exceptional Children*, 10(4), 37-49. (In Persian) DOI: [10.22034/CECIRANJ.2020.209581.1307](https://doi.org/10.22034/CECIRANJ.2020.209581.1307)
- Mah, J. W. T., Murray, C., Locke, J., & Carbert, N. (2021). Mindfulness-Enhanced Behavioral Parent Training for Clinic-Referred Families of Children With ADHD: A Randomized Controlled Trial. *Journal of attention disorders*, 25(12), 1765–1777. DOI: [10.1177/1087054720925882](https://doi.org/10.1177/1087054720925882)
- Makita, K., Yao, A., Shimada, K., Kasaba, R., Fujisawa, T. X., Mizuno, Y., & Tomoda, A. (2023). Neural and behavioral effects of parent training on emotion recognition in mothers rearing children with attention-deficit/hyperactivity disorder. *Brain imaging and behavior*, 17(4), 436–449. DOI: [10.1007/s11682-023-00771-9](https://doi.org/10.1007/s11682-023-00771-9)
- Newell, C. H. H. L. D., & Olsen, S. F. (2003). Parenting Skills and Social--Communicative Competence in Childhood. In *Handbook of communication and social interaction skills* (pp. 771-816). Routledge. DOI: [10.4324/9781410607133-28](https://doi.org/10.4324/9781410607133-28)
- Nori, T., Moradiani Gizehroud, S. K. and Cheraghian, H. (2023). The Effectiveness of Mindfulness-Based Parenting Education on the General Health of Parents with a Attention Deficit Hyperactive Disorder. *Journal of Modern Psychological Researches*, 18(69), 247-255. (In Persian) DOI: [10.22034/jmpr.2023.15089](https://doi.org/10.22034/jmpr.2023.15089)
- Rashidi, B., Yazdanipour, M., Abedi, A., & Faramarzi, S. (2022). Systematic review of the effectiveness of psychological interventions on parent-child interaction improving in children with ADHD. *Shenakht Journal of Psychology and Psychiatry*, 9(4), 1–15. (In Persian) DOI: [10.32598/shenakht.9.4.1](https://doi.org/10.32598/shenakht.9.4.1)
- Shareh, H. and Yazdani, M. (2023). The effectiveness of a positive parenting program (triple p) on parenting stress and tolerance of emotional disturbance in mothers with children with attention-deficit/hyperactivity disorder. *Fundamentals of Mental Health*, 25(2), 103-110. (In Persian) DOI: [10.22038/jfmh.2023.22562](https://doi.org/10.22038/jfmh.2023.22562)
- Yousef, A. M., Sehlo, M. G., & Mohamed, A. E. (2021). The negative psychological impact of COVID-19 pandemic on mothers of children with attention deficit hyperactivity disorder (ADHD): a cross-section study. *Middle East Current Psychiatry*, 28(1), 57. DOI: [10.1186/s43045-021-00139-z](https://doi.org/10.1186/s43045-021-00139-z)

مقاله پژوهشی

اثربخشی آموزش فرزندپروری هشیار مبتنی بر رویکرد ایماگوتراپی بر استرس والدگری و الگوی رابطه والد- فرزند مادران دارای فرزند با اختلال نقص توجه- بیش فعالی

سمانه رفیعی فروشانی^۱ ID، فاطمه ایزدی^۲ ID*

۱. گروه روان‌شناسی، واحد خمینی‌شهر، دانشگاه آزاد اسلامی، خمینی‌شهر، ایران.

۲. گروه روان‌شناسی، واحد خمینی‌شهر، دانشگاه آزاد اسلامی، خمینی‌شهر، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: استرس والدگری و الگوهای ناکارآمد رابطه والد-فرزند از چالش‌های اصلی خانواده‌های دارای کودک مبتلا به اختلال نقص توجه-بیش‌فعالی به شمار می‌رود و می‌تواند پیامدهای منفی بر سلامت روانی والدین و رشد کودک داشته باشد. پژوهش حاضر باهدف اثربخشی آموزش فرزندپروری هشیار مبتنی بر رویکرد ایماگوتراپی بر استرس والدگری و الگوی رابطه والد- فرزند مادران دارای فرزند با اختلال نقص توجه- بیش‌فعالی شهرستان خمینی‌شهر انجام شد.

روش‌شناسی پژوهش: روش این پژوهش نیمه‌آزمایشی با طرح پیش‌آزمون- پس‌آزمون با گروه کنترل بود. جامعه آماری آن، شامل کلیه مادران دارای فرزند با اختلال نقص توجه- بیش‌فعالی ۹ تا ۱۲ ساله شهرستان خمینی‌شهر در سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۲ بودند که از میان آن‌ها، ۳۰ نفر به روش نمونه‌گیری هدفمند و بر اساس معیارهای ورود به پژوهش انتخاب شدند و به‌صورت تصادفی و برابر، در دو گروه آزمایش و کنترل گمارش شدند. آزمودنی‌های گروه آزمایش طی ۸ جلسه ۹۰ دقیقه‌ای برنامه فرزندپروری هشیار مبتنی بر رویکرد ایماگوتراپی را دریافت نمودند؛ اما آزمودنی‌های گروه کنترل در این برنامه شرکت نداشتند. ابزارهای مورد استفاده شامل پرسشنامه فرم والد اختلال نقص توجه- بیش‌فعالی کانرز (۱۹۹۹)، استرس والدگری آیدین (۱۹۹۵) و الگوی رابطه والد- فرزند پاناما (۱۹۹۴) بود. داده‌ها از طریق آزمون تحلیل کوواریانس با نسخه ۲۶ نرم‌افزار SPSS تجزیه و تحلیل شدند.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان داد آموزش فرزندپروری هشیار مبتنی بر رویکرد ایماگوتراپی بر استرس والدگری و الگوی رابطه والد- فرزند مادران دارای فرزند با اختلال نقص توجه- بیش‌فعالی در گروه آزمایش در مرحله پس‌آزمون تأثیرگذار بوده و تغییرات گروه آزمایش در مقایسه با گروه کنترل از نظر آماری معنادار بودند ($P < 0.05$).

نتیجه‌گیری: بنابراین، می‌توان از برنامه آموزش فرزندپروری هشیار مبتنی بر رویکرد ایماگوتراپی جهت بهبود بخشیدن به استرس والدگری و الگوی رابطه والد- فرزند مادران دارای فرزند با اختلال نقص توجه- بیش‌فعالی بهره جست.

اطلاعات مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۲/۲۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۰۴

شماره صفحات: ۱۳

از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید:

DOI: 10.22054/jcps.2025.84856.3206

واژه‌های کلیدی:

فرزندپروری هشیار مبتنی بر رویکرد ایماگوتراپی، استرس والدگری، الگوی رابطه والد- فرزند، اختلال نقص توجه- بیش‌فعالی

استناد به این مقاله: رفیعی، سمانه و ایزدی، فاطمه. (۱۴۰۳). اثربخشی آموزش فرزندپروری هشیار مبتنی بر رویکرد ایماگوتراپی بر استرس والدگری و الگوی رابطه والد-فرزند مادران دارای فرزند با اختلال نقص توجه-بیش‌فعالی. مطالعات روان‌شناسی بالینی، ۱۵(۵۷)، ۵۴-۶۶.

<https://doi.org/10.22054/jcps.2025.84856.3206>

Clinical Psychology Studies is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

*نویسنده مسئول: فاطمه ایزدی

نشانی: گروه روان‌شناسی، واحد خمینی‌شهر، دانشگاه آزاد اسلامی، خمینی‌شهر، ایران.

تلفن: ۰۹۱۳۳۳۲۲۵۰۸

پست الکترونیکی: dr.izadi@iau.ac.ir

مقدمه

اختلال نقص توجه - بیش‌فعالی^۱، یکی از شایع‌ترین اختلالات رشدی عصبی در کودکان است که آثار آن نه تنها عملکرد کودک را در حیطه‌های تحصیلی، اجتماعی و ارتباطی مختل می‌کند (آراناس^۲ و همکاران، ۲۰۲۲)، بلکه منجر به بروز چالش‌هایی در روابط درون‌خانوادگی می‌شود (آماروادی^۳ و همکاران، ۲۰۲۴). در این میان، مادران به عنوان اصلی‌ترین مراقبان کودک، تحت فشارهای روانی قابل توجهی قرار می‌گیرند و سطوح بالایی از استرس والدگری را تجربه می‌کنند که خود می‌تواند به تضعیف کیفیت رابطه والد - فرزند منجر شود (حاجی بابایی راوندی و همکاران، ۱۴۰۲).

استرس والدگری ناشی از تفاوت بین مسئولیت‌های والدین و منابع قابل دسترس برای مواجهه با انتظارات آن‌ها است (بابور^۴ و همکاران، ۲۰۲۲). در نتیجه، باعث می‌شود والدین نتوانند از مهارت‌های فرزندپروری که قبلاً آموخته‌اند، استفاده کنند و در هنگام تعارض با کودکان رفتارهای نامناسبی از خود نشان دهند (چاپلین^۵ و همکاران، ۲۰۲۱). علاوه بر این، استرس والدگری می‌تواند توانایی والدین در پاسخ‌گویی مناسب به نیازهای کودک را کاهش دهد و باعث شکل‌گیری تعاملات منفی در رابطه والد - فرزند شود (آناند^۶ و همکاران، ۲۰۲۱). در خانواده‌هایی با کودک مبتلا به اختلال نقص توجه - بیش‌فعالی، این استرس بیشتر و مداوم‌تر تجربه می‌شود و ممکن است به سردی رابطه، افزایش تعارض و رفتارهای ناکارآمد والدین منجر شود (کوهودز و همکاران، ۲۰۲۱).

علاوه بر این، اختلال نقص توجه- بیش‌فعالی در کودکان ممکن است الگوی ارتباطی بین والد و فرزند را به‌طور منفی تحت تأثیر قرار دهد (یوسف^۷ و همکاران، ۲۰۲۱). به طور کلی، رابطه بین والد و فرزند شامل مجموعه‌ای از رفتارها، احساسات و انتظارات خاص است که به شکل‌گیری شخصیت و مهارت‌های اجتماعی کودک کمک می‌کند (حاتمی‌فر و همکاران، ۱۳۹۹). این رابطه از ابتدایی‌ترین و اصیل‌ترین تعاملات اجتماعی انسان به‌شمار می‌رود و به درک بهتر کودکان از ساختار اجتماعی دنیای اطراف خود کمک می‌کند (نول و اولسون^۸، ۲۰۰۳). همه اینها در صورتی است که رفتارهای مخرب کودکان با اختلال نقص توجه- بیش‌فعالی، می‌تواند تأثیرات عمیقی بر الگوی ارتباطی والد- فرزند برجا بگذارد (رشیدی و همکاران، ۱۴۰۱). در واقع، در کودکان با نقص توجه- بیش‌فعالی، تخریب تعامل والد- فرزند رابطه‌ای دوسویه دارد. به این شکل که مشکلات رفتاری کودکان دارای نقص توجه- بیش‌فعالی سبب آسیب روانی به والدین شده و از طرفی دیگر، این فرایند باعث می‌شود تا والدین کمتر به خواسته‌های کودک توجه نشان داده و پاداش‌های کمتری را برای رفتارهای پهنجار او اختصاص دهند (عسگری و همکاران، ۱۴۰۲).

براین‌اساس، یکی از روش‌های درمانی مناسب برای کودکان دارای اختلال نقص توجه- بیش‌فعالی، آموزش فرزندپروری به والدین است تا با یادگیری اصول صحیح برقراری ارتباط با فرزندان، بتوانند تعامل مناسب‌تری را برقرار نمایند (خلقی و همکاران، ۱۳۹۹). طهماسبی و خسروپور (۱۳۹۹) در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که روابط مثبت و حمایت‌گرانه میان والدین و فرزندان می‌تواند نقش مؤثری در بهبود مهارت‌های اجتماعی و تنظیم هیجانی کودکان مبتلا به اختلال نقص توجه - بیش‌فعالی ایفا کند.

در این راستا، یکی از رویکردهای درمانی مؤثر و مطرح در حوزه فرزندپروری، آموزش فرزندپروری هشیار مبتنی بر رویکرد ایماگوتراپی است که طبق این دیدگاه، فرزندپروری متفاوت از الگوهای دیگر است و محور آن خود رابطه والد- فرزند است. این رویکرد، فرزندپروری را به‌عنوان یک رابطه التیام‌بخش^۹ در نظر می‌گیرد (متین و همکاران، ۱۳۹۹). از نظر هندریکس و هانت^{۱۰} (۱۹۹۸)، شیوه تربیتی والدین به شدت تحت تأثیر تجربه‌های دوران کودکی آن‌ها با والدین‌شان قرار دارد. به عبارت دیگر، اگر والدین خود در دوران کودکی تجربه‌های مثبت و موافقی نداشته باشند، ممکن است در برقراری ارتباط موثر و حمایت‌گرانه با فرزندان خود دچار مشکل شوند. این امر می‌تواند به مشکلات تحولی

1. Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD)

2. Aranas

3. Amaravadi

4. Babore

5. Chaplin

6. Anand

7. Yousef

8. Newell & Olsen

9. Heals

10. Hendrix & Hunt

در کودکان منجر شود؛ مشکلاتی که در مراحل مهمی مانند دلبستگی^۱، اکتشاف^۲، شکل‌گیری هویت^۳، توانمندی، ارتباط و صمیمیت^۴ بروز می‌یابد (هندریکس و هانت، ۱۹۹۸).

در واقع، والدین ناهشیار معمولاً از نیازهای تحولی فرزند خود بی‌خبرند و تأثیر واکنش‌های‌شان بر او را درک نمی‌کنند، در حالی که فرزند طبق انتظارات والدین رفتار می‌کند. این در حالی است که در فرزندپروری هشیار، والدین با شناخت نیازهای برآورده نشده خود و نیازهای فرزند، امنیت، حمایت و ساختار لازم را فراهم می‌کنند و در تعاملاتشان با کودک از انعطاف و آگاهی برخوردار هستند. در واقع، در آموزش فرزندپروری هشیار مبتنی بر رویکرد ایماگوتراپی به شناسایی سبک فرزندپروری، شناسایی نقاط رشدی و تحولی به‌عنوان مادر، یادگیری گفت‌وگوی ایمن (ایماگویی) و تعیین محدودیت‌های مناسب برای فرزندان پرداخته می‌شود (هندریکس و هانت، ۱۹۹۸؛ ترجمه‌ی رحمانی شمس و همکاران، ۱۳۹۸).

تاکنون پژوهش‌های مختلفی در ایران و خارج از کشور انجام شده است که به بررسی اثربخشی انواع رویکردهای فرزندپروری بر کودکان با اختلال نقص توجه- بیش‌فعالی و مادران آن‌ها پرداخته‌اند؛ به عنوان مثال، در ایران، نوری و همکاران (۱۴۰۲) در پژوهش خود نشان دادند که آموزش فرزندپروری مبتنی بر ذهن‌آگاهی منجر به بهبود سلامت عمومی و مؤلفه‌های آن از جمله نشانه‌های جسمانی، بی‌خوابی و اضطراب، افسردگی و اختلال در کارکرد اجتماعی در والدین دارای کودک نقص توجه - بیش‌فعالی شد. شاره و یزدانیان (۱۴۰۲) نیز، در پژوهش خود نشان دادند که برنامه فرزندپروری مثبت به طور معنی‌داری استرس مادران دارای فرزند با اختلال نقص توجه - بیش‌فعالی را کاهش می‌دهد و موجب افزایش تحمل هیجانی می‌گردد. همچنین، بنانی و همکاران (۱۴۰۲) در پژوهشی بیان کردند که اثربخشی آموزش فرزندپروری مبتنی بر روان‌شناسی مثبت‌گرا بر بهبود تنظیم هیجان مادران بیشتر از آموزش فرزندپروری مبتنی بر درمان‌پذیرش و تعهد است. دوفر^۵ و همکاران (۲۰۲۳) در پژوهش خود نشان دادند که آموزش رفتاری والدین پیامدهای مثبت بلندمدتی بر علائم اختلال نقص توجه - بیش‌فعالی و مشکلات رفتاری کودکان به جا گذاشته و موجب بهبود رفتارهای مثبت والدین، احساس شایستگی آن‌ها و کیفیت رابطه والد-کودک شده است. همچنین، نتایج پژوهش ماکیتا^۶ و همکاران (۲۰۲۳) نشان داد که آموزش فرزندپروری والدین در بهبود بازشناسی هیجان در مادران کودکان با اختلال نقص توجه- بیش‌فعالی موثر بوده است. ماه^۷ و همکاران (۲۰۲۱) نیز، در پژوهش خود عنوان کردند که فرزندپروری تقویت‌شده مبتنی بر ذهن‌آگاهی موجب کاهش شیوه‌های انضباط خشن و بهبود خودتنظیمی شده است.

حال، با عنایت به شیوع بالای اختلال نقص توجه - بیش‌فعالی و چالش‌ها و استرس‌های قابل توجهی که کودکان مبتلا و مادران آن‌ها در زندگی روزمره تجربه می‌کنند (جعفری و بهرامی‌پور اصفهانی، ۱۴۰۰)، اهمیت پرداختن به کاهش استرس والدگری و بهبود کیفیت تعامل والد - فرزند در این خانواده‌ها روشن است. مطالعات متعددی نشان داده‌اند که آموزش‌های فرزندپروری، از جمله فرزندپروری آگاهانه (تن و همکاران، ۲۰۲۴)، فرزندپروری مبتنی بر ذهن‌آگاهی (نوری و همکاران، ۱۴۰۲) و آموزش‌های رفتاری والدین (دوفر و همکاران، ۲۰۲۳)، نقش مؤثری در کاهش استرس والدین و ارتقای کیفیت رابطه والد - فرزند دارند. با این وجود، تاکنون پژوهشی که به طور خاص اثربخشی آموزش فرزندپروری هشیار مبتنی بر رویکرد ایماگوتراپی را در میان مادران دارای فرزند مبتلا به اختلال نقص توجه- بیش‌فعالی بررسی کند، گزارش نشده است. بنابراین، میزان تأثیر این رویکرد درمانی بر کاهش استرس والدگری و بهبود الگوی رابطه والد - فرزند در این گروه از مادران هنوز مشخص نیست. این پژوهش با هدف پرکردن این خلأ علمی و ارائه داده‌های تجربی معتبر، اثربخشی آموزش فرزندپروری هشیار مبتنی بر رویکرد ایماگوتراپی بر استرس والدگری و الگوی رابطه والد - فرزند مادران دارای فرزند با اختلال نقص توجه - بیش‌فعالی بررسی خواهد کرد. نتایج این مطالعه می‌تواند در طراحی برنامه‌های حمایتی و درمانی هدفمند برای بهبود سلامت روانی و کیفیت زندگی این خانواده‌ها مؤثر باشد.

روش‌شناسی پژوهش

طرح پژوهش حاضر از نوع نیمه‌آزمایشی، از نوع پیش‌آزمون - پس‌آزمون با گروه کنترل بود. جامعه پژوهش شامل تمامی مادران دارای فرزند با اختلال نقص توجه- بیش‌فعالی ۹ تا ۱۲ ساله شهرستان خمینی‌شهر در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۳ بودند که از میان آن‌ها تعداد ۳۰ نفر از مادران دارای فرزند با اختلال نقص توجه- بیش‌فعالی ۹ تا ۱۲ ساله به روش نمونه‌گیری غیرتصادفی از نوع هدفمند انتخاب شدند و به‌صورت

۱. Attachment

۲. Exploration

۳. Identity

۴. Intimacy

۵. Doffer

۶. Makita

۷. Mah

تصادفی در دو گروه ۱۵ نفری آزمایش و گواه قرار گرفتند. نخست پیش‌آزمون برای هر دو گروه اجرا شد و سپس مادران گروه آزمایشی به مدت دو ماه، طی هشت جلسه نود دقیقه‌ای بصورت گروهی تحت مداخله با استفاده از برنامه فرزندپروری هشیار مبتنی بر رویکرد ایماگوتراپی قرار گرفتند؛ درحالی‌که آزمودنی‌های گروه کنترل در این برنامه شرکت نداشتند. پس از پایان جلسات مداخله، بار دیگر، در مرحلهٔ پس‌آزمون، از آزمودنی‌های هر دو گروه خواسته شد تا به پرسشنامه‌های مذکور پاسخ دهند. در مرحلهٔ آخر، داده‌های گردآوری شده مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. معیارهای ورود به پژوهش عبارت بودند از: کسب نمره کافی در فرم والد مقیاس درجه‌بندی کانرز^۱ (نمره‌ی خط برش ۱۵ به بالا در سؤالات نقص توجه- بیش‌فعالی)، داشتن فرزند با تشخیص اختلال نقص توجه- بیش‌فعالی توسط روان‌شناس بالینی بر اساس ملاک‌های تشخیصی DSM-5، کسب نمره بالاتر از ۹۰ در پرسشنامه استرس والدگری و کسب نمره پایین‌تر ۷۵ از پرسشنامه الگوی رابطه والد- فرزند و عدم شرکت در برنامه‌های آموزشی و روانشناختی موازی با پژوهش حاضر. معیار خروج از پژوهش، عدم همکاری در روند مداخله بود؛ از جمله غیبت بیش از دو جلسه یا انجام ندادن تکالیف. بر مبنای این معیار، هیچ یک از آزمودنی‌ها در طی روند پژوهشی، از مطالعه خارج نشدند. همچنین، این پژوهش با کد اخلاق REC.KHSH.IAU.IR.1403.005 انجام شد و به منظور رعایت اصول اخلاقی، رضایت شرکت‌کنندگان برای حضور در پژوهش اخذ گردید و پس از اتمام جلسات مداخله، یک جلسه آموزشی برای آزمودنی‌های گروه کنترل برگزار گردید و اصول کلیدی فرزندپروری هشیار مبتنی بر رویکرد ایماگوتراپی به آنان آموزش داده شد.

ابزار پژوهش

مقیاس درجه‌بندی کانرز- فرم والد^۲: به منظور ارزیابی نشانه‌های اختلال نقص توجه- بیش‌فعالی از نوع بی‌توجهی در آزمودنی‌ها از این پرسشنامه استفاده شده است. این پرسشنامه توسط کانرز در سال ۱۹۹۹ به منظور ارزیابی وضعیت رفتاری کودکان و نوجوانان ۳ تا ۱۷ سال از نظر شدت علائم اختلال نقص توجه - بیش‌فعالی طراحی و تدوین شده است و دارای ۴۸ ماده و ۵ خرده مقیاس می‌باشد. خرده مقیاس‌های این ابزار عبارتند از: مشکلات سلوک (۸ گویه)، مشکلات یادگیری (۴ گویه)، روان‌تنی کودکان (۴ گویه)، تکانشگری (۴ گویه)، اضطراب- انفعال (۴ گویه) و فزون‌کنشی (۱۰ گویه). این پرسشنامه به شیوهٔ طیف لیکرت ۴ درجه‌ای (از صفر تا سه) نمره‌گذاری می‌شود و حداقل نمره پرسشنامه صفر و حداکثر نمره ۱۴۴ است، که براساس سؤال‌های مربوط به مشکلات بیش‌فعالی و فزون‌کنشی نمره خط برش آن ۱۵ می‌باشد. روایی همگرا این ابزار از طریق تحلیل عامل تأییدی مورد بررسی قرار گرفته و مطلوب گزارش شده است. همچنین، پایایی این ابزار با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ برابر با ۰/۹۰ گزارش شد. در ایران نیز شهبان و همکاران (۱۳۸۶) مقیاس درجه‌بندی کانرز را هنجاریابی کرده‌اند که ضریب بازآزمایی آن برای نمره کل ۰/۵۸ و ضریب آلفای کرونباخ برای نمره کل ۰/۷۳ به دست آمد و روایی آن تأیید شد. در پژوهش حاضر نیز ضریب آلفای کرونباخ برای نمره کل پرسشنامه ۰/۸۹ به‌دست آمد که نشان‌دهنده پایایی مناسب ابزار در نمونه مورد مطالعه است.

پرسشنامه استرس والدگری آبی‌دین^۳: به منظور ارزیابی استرس والدگری در آزمودنی‌ها از این پرسشنامه استفاده شده است. این پرسشنامه توسط آبی‌دین در سال ۱۹۹۵ به منظور ارزیابی شاخص اصلی والدگری طراحی و تدوین شده است و دارای ۳۶ ماده و ۳ خرده مقیاس می‌باشد. خرده مقیاس‌های این ابزار عبارتند از: آشفتگی والدین (۱ تا ۱۲)، ویژگی‌های کودک دشوار (۱۳ تا ۲۴)، تعامل‌های ناکارآمد (۱۵ تا ۳۶). این پرسشنامه به شیوه‌ی طیف لیکرت ۵ درجه‌ای (از یک تا پنج) نمره‌گذاری می‌شود حداقل نمره پرسشنامه ۳۶ و حداکثر نمره ۱۸۰ است. همچنین، سؤالات ۲۲ و ۳۲ و ۳۳ به شیوه معکوس نمره‌گذاری می‌گردد. روایی همگرا این ابزار از طریق تحلیل عامل تأییدی مورد بررسی قرار گرفته و مطلوب گزارش شده است. همچنین، پایایی این ابزار با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ برابر با ۰/۹۱ گزارش شد. در ایران نیز، فدایی و همکاران (۱۳۸۹) به مطالعه‌ی ویژگی‌های روان‌سنجی این ابزار پرداختند و پایایی آن را بر اساس ضریب آلفای کرونباخ برابر با ۰/۹۰ گزارش نمودند. در پژوهش حاضر نیز ضریب آلفای کرونباخ برای نمره کل پرسشنامه ۰/۷۹ به‌دست آمد که نشان‌دهنده پایایی مناسب ابزار در نمونه مورد مطالعه است.

پرسشنامه الگوی رابطه والد-فرزند پیانتا^۴: به منظور ارزیابی الگوی رابطه والد- فرزند در آزمودنی‌ها از این پرسشنامه استفاده شده است. این پرسشنامه توسط پیانتا در سال ۱۹۹۴ به منظور ارزیابی ادراک والدین در مورد رابطه آن‌ها با کودک خود طراحی و تدوین شده است و دارای ۳۳ ماده و ۴ خرده مقیاس می‌باشد. خرده مقیاس‌های این ابزار عبارتند از: نزدیکی (۱، ۳، ۵، ۶، ۸، ۱۰، ۱۳، ۱۶، ۲۹، ۳۰)، وابستگی سؤالات (۹، ۱۱، ۱۵، ۱۸، ۲۰، ۲۲) و حل تعارض سؤالات (۲، ۴، ۷، ۱۲، ۱۴، ۱۷، ۱۹، ۲۱، ۲۳، ۲۴، ۲۵، ۲۶، ۲۷، ۲۸، ۳۱، ۳۲، ۳۳) و رابطه مثبت کلی (مجموع حوزه نزدیکی و معکوس نمرات حوزه وابستگی و تعارض). این پرسشنامه به شیوه‌ی طیف لیکرت ۵ درجه‌ای (از یک تا

۱. Conners' Parent Rating Scale-Revised (CPRS-R)

۲. Conners' Parent Rating Scale-Revised (CPRS-R)

۳. Parenting Stress Index- short form (PSI-SF)

۴. Child-Parent Relationship Scale

پنج) نمره‌گذاری می‌شود، حداقل نمره پرسشنامه ۳۳ و حداکثر نمره ۱۶۵ است. همچنین، سؤالاتی به شیوه معکوس نمره‌گذاری می‌گردد. روایی محتوایی این ابزار از طریق نمره‌گذاری خودگزارش‌دهی مورد بررسی قرار گرفته و مطلوب گزارش شده است. همچنین، پایایی این ابزار با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ برای تعارض ۰/۸۳، نزدیکی ۰/۶۹ و وابستگی ۰/۴۶ و رابطه مثبت کلی ۰/۸۴ گزارش شد. در ایران نیز، **نریمانی و تقی زاده هیر (۱۴۰۰)** به مطالعه‌ی ویژگی‌های روانسنجی این ابزار پرداختند و پایایی آن را بر اساس ضریب آلفای کرونباخ برای تعارض ۰/۸۱، نزدیکی ۰/۷۹ و وابستگی ۰/۶۱ گزارش نمودند. در پژوهش حاضر نیز ضریب آلفای کرونباخ برای نمره کل پرسشنامه ۰/۸۰ به‌دست آمد که نشان‌دهنده پایایی مناسب ابزار در نمونه مورد مطالعه است.

پروتکل آموزش درمان فرزندپروری هشیار مبتنی بر رویکرد ایماگوتراپی: درمان فرزندپروری هشیار مبتنی بر رویکرد ایماگوتراپی توسط **هندریکس و هانت (۱۹۹۸)**؛ ترجمه **رحمانی شمس و همکاران، (۱۳۹۸)** طراحی شده است. مواردی از تمرین‌هایی که در این پروتکل به مادران آموزش داده شد، عبارت است از: شناسایی سبک فرزندپروری، شناسایی نقاط رشدی و تحولی به عنوان مادر، یادگیری گفت‌وگوی آگاهانه و تعیین محدودیت‌های مناسب برای فرزندان. این برنامه‌ی درمانی شامل هشت جلسه مداخله می‌باشد که طی جلسات نود دقیقه‌ای به شیوه گروهی برای مادران دارای فرزند با اختلال نقص توجه - بیش‌فعالی اجرا شد. شرح جلسات این برنامه، در جدول ۱ ارائه شده است (**هندریکس و هانت، ۱۳۹۸**).

جدول ۱. محتوای جلسات آموزش فرزندپروری هشیار مبتنی بر رویکرد ایماگوتراپی

جلسه	هدف	محتوا	تکلیف
اول	شناخت خود به عنوان مادر یا پدر	شناسایی سبک فرزندپروری	تکمیل پرسشنامه فرزندپروری
		تعیین محدودیت‌های مناسب برای فرزندان	
دوم		چالش‌های فرزندپروری	نوشتن فرم مربوط به شناسایی نقاط تحولی
		شناسایی نقاط رشدی و تحولی به عنوان پدر یا مادر	
سوم	تشخیص نحوه‌ی تربیت شدن	شناسایی باورهای شخصی در نتیجه دوران کودکی	تکمیل برگه‌های مربوط به شناسایی آسیب‌پذیری عاطفی
		شناسایی احساس‌ها، ترس‌ها و مکانیسم‌های دفاعی	
چهارم	درک رابطه	شناخت شیوه تربیت والدین و ارتباط آن با شیوه‌های تربیتی اکنون	پاسخ به سؤال‌های شیوه تربیت والدین محدودیت‌های والدین برای پدر و مادر چگونه بوده است
		شناخت تصویر کلی رابطه با فرزند	مطالعه جزوه مربوط به رشد مراحل تحولی فرزندان
		باورهایی درباره خودتان و فرصت‌های رشدی و تحولی در رابطه	
		یادگیری گفت‌وگوی آگاهانه	
ششم	برنامه‌ای برای التیام، رشد و تحول	بازآفرینی عشق رمانتیک با هدف الگوگیری فرزندان برای روابط آینده شان	تمرین گفت‌وگوی ایمن و نوشتن فهرست رفتارهای مراقبتی
		استفاده از اطلاعات آموخته شده جهت انجام تمرین‌ها با هدف فرزندپروری هشیار	خواندن جزوه مربوط به ویژگی‌های والدین هشیار
		نوشتن برنامه التیام و رشد (رفتارهای ناکام‌کننده واکنش‌ها نیازهای فرزند پاسخ سازنده)	مرور و انجام تمرین‌ها

به‌منظور تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش، ابتدا در بخش آمار توصیفی به بررسی میانگین و انحراف استاندارد پرداخته شده است. همچنین، جهت پاسخگویی به پرسش‌های پژوهش در بخش آمار استنباطی از آزمون تحلیل واریانس چندمتغیری با استفاده از نسخه ۲۶ نرم‌افزار SPSS بهره گرفته شد.

یافته‌ها

بررسی جمعیت‌شناختی آزمودنی‌ها نشان داد که از بین ۱۵ نفر شرکت‌کننده در گروه آزمایش، ۶/۷٪ دارای تحصیلات ابتدایی، ۱۳/۳٪ دارای تحصیلات راهنمایی، ۲۳/۳٪ دارای تحصیلات دیپلم، ۳/۳٪ دارای تحصیلات فوق دیپلم و ۳/۳٪ دارای تحصیلات لیسانس بودند. از بین ۱۵ شرکت‌کننده در گروه کنترل، ۳/۳٪ دارای تحصیلات ابتدایی، ۳۰٪ دارای تحصیلات دیپلم، ۶/۷٪ دارای تحصیلات فوق دیپلم و ۱۰٪ دارای تحصیلات لیسانس بودند. همچنین، میانگین سنی در آزمودنی‌های گروه آزمایش ۳۸/۹۳ و در گروه کنترل ۳۸/۰ می‌باشد. در جدول ۲، به بررسی شاخص‌های توصیفی متغیرهای پژوهش یعنی میانگین و انحراف معیار متغیرها پرداخته شده است.

جدول ۲. میانگین و انحراف معیار نمرات استرس والدگری و رابطه والد- فرزند در دو گروه آزمایش و کنترل

متغیر	گروه	نوبت آزمون	تعداد	میانگین	انحراف معیار
استرس والدگری	آزمایش	پیش آزمون	۱۵	۱۱۰/۰	۱۶/۲۵
		پس آزمون	۱۵	۸۵/۴۷	۱۱/۶۷
	کنترل	پیش آزمون	۱۵	۱۰۹/۷۳	۱۶/۴۲
		پس آزمون	۱۵	۱۰۷/۲۷	۱۵/۸
رابطه والد- فرزند	آزمایش	پیش آزمون	۱۵	۷۶/۲	۱۶/۳۹
		پس آزمون	۱۵	۱۰۷/۳۳	۲۲/۴۲
	کنترل	پیش آزمون	۱۵	۷۷/۳۳	۱۵/۱۴
		پس آزمون	۱۵	۷۹/۲	۱۷/۶۲

همان طور که در جدول ۲ مشاهده می شود میانگین و انحراف معیار نمرات استرس والدگری، الگوی رابطه والد- فرزند در گروه آزمایش در مرحله پس آزمون تغییر یافته است. باتوجه به یافته های جدول بالا میانگین و انحراف معیار نمره استرس والدگری در گروه آزمایش در مرحله پس آزمون کاهش یافته است. لذا میانگین و انحراف معیار نمره رابطه والد- فرزند در گروه آزمایش در مرحله پس آزمون افزایش یافته است. در ادامه، به منظور بررسی معناداری این تغییرات از آزمون تحلیل کوواریانس استفاده شده است. پیش از کاربست این آزمون، مفروضه های ضروری آن یعنی نرمال بودن توزیع داده ها با استفاده از آزمون شاپیرو ویلکز، همگنی واریانس ها با استفاده از آزمون لوین، برابری ماتریس های واریانس کوواریانس با استفاده از آزمون ام. باکس و همگنی شیب خط رگرسیون بررسی شد و مورد تأیید قرار گرفت ($P < 0.05$). در ادامه، نتایج حاصل از تحلیل کوواریانس بر نمرات پس آزمون استرس والدگری و الگوی رابطه والد- فرزند در گروه آزمایش در جدول ۳ ارائه شده است.

جدول ۳. نتایج آنالیز کوواریانس چندمتغیره در بررسی اثربخشی متغیر مستقل بر استرس والدگری و الگوی رابطه والد- فرزند

نام آزمون	مقدار	آماره F	Df فرضیه	Df خطا	سطح معناداری
اثر پیلاهی	۰/۶۵۱	۲۳/۳۳۴	۲	۲۵	۰/۰۰۱
لامبدای ویلکس	۰/۳۴۹	۲۳/۳۳۴	۲	۲۵	۰/۰۰۱
اثر هتلینگ	۱/۸۶۷	۲۳/۳۳۴	۲	۲۵	۰/۰۰۱
بزرگ ترین ریشه روی	۱/۸۶۷	۲۳/۳۳۴	۲	۲۵	۰/۰۰۱

یافته های جدول ۳ نشان می دهد آموزش فرزندپروری هشیار مبتنی بر رویکرد ایماگوتراپی بر متغیرهای وابسته پژوهش یعنی استرس والدگری و الگوی رابطه والد- فرزند در مادران دارای فرزند با اختلال نقص توجه- بیش فعالی موثر بوده است ($P < 0.05$). در ادامه، در جدول ۴، به بررسی نتایج تفکیکی حاصل از اجرای آزمون تحلیل کوواریانس چندمتغیره پرداخته شده است.

جدول ۴. نتایج تحلیل کوواریانس چندمتغیره اثربخشی متغیر مستقل بر استرس والدگری و الگوی رابطه والد- فرزند

متغیر	منبع	مجموع مجزورات	درجه آزادی	میانگین مجزورات	F	سطح معناداری	مجذور اتا	توان آماری
استرس والدگری	پیش آزمون	۵۳۱/۹۰۶	۱	۵۳۱/۹۰۶	۴/۲۰۹	۰/۰۵۰	۰/۱۳۹	۰/۵۰۶
	گروه	۳۶۹۳/۲۷۳	۱	۳۶۹۳/۲۷۳	۲۹/۲۲۴	۰/۰۰۱	۰/۵۲۹	۰/۹۹۹
	خطا	۳۲۸۵/۸۰۸	۲۶	۱۲۶/۳۷۷				
	کل	۲۸۳۵۷۶/۰	۳۰					
الگوی روابط والد- فرزند	پیش آزمون	۴۵۷۹/۶۱۳	۱	۴۵۷۹/۶۱۳	۱۸/۴۷۶	۰/۰۰۱	۰/۴۱۵	۰/۹۸۵
	گروه	۵۸۴۸/۰۵۹	۱	۵۸۴۸/۰۵۹	۲۳/۵۹۴	۰/۰۰۱	۰/۴۷۶	۰/۹۹۷
	خطا	۶۴۴۴/۴۷۳	۲۶	۲۴۷/۸۶۴				
	کل	۲۷۸۲۸۰/۰۰۰	۳۰					

با توجه به یافته‌های جدول ۴ مشاهده می‌شود مداخله متغیر مستقل بر وضعیت استرس والدگری و الگوی رابطه والد- فرزند بطور معناداری مؤثر بوده است. به این صورت که به ترتیب ۵۲٪ و ۴۷٪ تغییرات در متغیرهای نام برده شده مربوط به اجرای متغیر مستقل بوده است ($P < 0.05$).

بحث و نتیجه گیری

این پژوهش با هدف بررسی اثربخشی آموزش فرزندپروری هشیار مبتنی بر رویکرد ایماگوتراپی بر استرس والدگری و الگوی رابطه والد- فرزند مادران دارای فرزند با اختلال نقص توجه- بیش‌فعالی انجام شد. نتایج نشان داد که این مداخله موجب کاهش معنادار استرس والدگری شده است. اگرچه پژوهشی کاملاً منطبق با این یافته پیدا نشد، اما نتایج به‌دست‌آمده با یافته‌های مطالعات **پادروند و همکاران (۱۴۰۲)**، **کوثری و همکاران (۱۴۰۲)**، **تن و همکاران (۲۰۲۴)** و **ریانی و همکاران (۲۰۲۱)**، از آن جهت که بر اثرگذاری فرزندپروری ذهن‌آگاهانه بر کاهش استرس والدگری تاکید داشته‌اند، همسو است.

در تبیین این یافته که برنامه فرزندپروری هشیار مبتنی بر رویکرد ایماگوتراپی توانسته است به بهبود استرس والدگری مادران دارای فرزند با اختلال نقص توجه- بیش‌فعالی منجر شود، می‌توان گفت که والدین این کودکان، استرس والدگری بیشتری را نسبت به والدین کودکان عادی تجربه می‌کنند. این استرس عمده‌تاً ریشه در سبک‌های فرزندپروری ناهشیار و درک ناکافی از وضعیت کودک دارد (**پینگ^۱ و همکاران، ۲۰۲۲**). این در صورتی است که برنامه آموزش فرزندپروری هشیار مبتنی بر رویکرد ایماگوتراپی با تمرکز بر افزایش آگاهی والدین نسبت به هیجانات، نیازها و واکنش‌های خود و کودکان، به آن‌ها کمک می‌کند تا مهارت‌هایی نظیر خودتنظیمی، پذیرش، همدلی و توجه‌آگاهی را تقویت کنند. افزون بر این، والدین با شناخت زخم‌های هیجانی خود که ریشه در سبک‌های تربیتی دوران کودکی دارد، می‌توانند از بازتولید الگوهای ناهشیار در رابطه با فرزند خود مثل درگیری افراطی در امور او یا خودداری از پاسخ‌دهی هیجانی پیشگیری کنند. به بیان دیگر، آموزش فرزندپروری هشیار مبتنی بر رویکرد ایماگوتراپی، با ایجاد بینش نسبت به این الگوها و تمرکز بر لحظه حال، تنظیم هیجانی مؤثر و پذیرش بی‌قید و شرط کودک، زمینه‌ی اصلاح سبک‌های ناهشیار را فراهم کرده و در نهایت موجب کاهش استرس والدگری گردد.

افزون بر این موارد، آموزش فرزندپروری هشیار مبتنی بر رویکرد ایماگوتراپی از طریق تکنیک‌هایی مانند «درخواست تغییر رفتار» و «گفت‌وگوی آگاهانه»، به والدین کمک می‌کند احساساتی نظیر نگرانی، آشفتگی و ناکامی نسبت به رفتار فرزند خود را در فضایی ایمن و بدون قضاوت با او در میان بگذارند. در این فرآیند، والد سه رفتار نامطلوب کودک را به‌صورت مشخص و محترمانه مطرح می‌کند و کودک یکی از آن‌ها را انتخاب کرده و متعهد می‌شود که در یک بازه زمانی مشخص، آن را اصلاح کند. اجرای این تکنیک، به کاهش استرس والدین و رفع سردرگمی‌هایی که پیش‌تر در تعامل با کودک تجربه کرده بودند، کمک می‌کند. مادر و فرزند در این مسیر درمی‌یابند که می‌توانند به یکدیگر اعتماد کرده و درباره مسائل و چالش‌ها آزادانه گفت‌وگو کنند. علاوه بر این، تمرین‌هایی مانند شناسایی چالش‌های تربیتی، بررسی سبک فرزندپروری فعلی و شناخت نیازهای هیجانی خود و کودک با کمک درمانگر، به مادران کمک کرد تا ریشه‌های استرس والدگری خود را که عمده‌تاً ناشی از زخم‌های دوران کودکی و سبک‌های فرزندپروری اولیه بوده‌اند، بهتر بشناسند. در نتیجه، آموزش فرزندپروری هشیار مبتنی بر ایماگوتراپی توانست با افزایش بینش والدین و ارتقای مهارت‌های ارتباطی و هیجانی آن‌ها، سطح استرس والدگری را به‌طور معناداری کاهش دهد.

همچنین نتایج پژوهش حاضر نشان داد که آموزش فرزندپروری هشیار مبتنی بر رویکرد ایماگوتراپی بر الگوی رابطه والد- فرزند مادران دارای فرزند با اختلال نقص توجه- بیش‌فعالی مؤثر بوده است. اگرچه پژوهش کاملاً مرتبطی با یافته پژوهش حاضر یافت نشد، اما می‌توان گفت که این نتایج با یافته‌های پژوهش‌هایی همچون **عطار و همکاران (۱۴۰۲)**، **حسینی سهی (۱۴۰۲)**، **محمدی‌پور و صامت (۱۴۰۱)**، **متین و همکاران (۱۳۹۹)**، از آن جهت که بر اثرگذاری برنامه‌های آموزش فرزندپروری بر رابطه والد- فرزند تاکید داشته‌اند، همسو است.

در تبیین این یافته چنین می‌توان گفت که والدین دارای فرزند با اختلال نقص توجه- بیش‌فعالی به علت تحریک‌پذیری بیشتر کودک خود نسبت به سایر کودکان عادی، رفتارهای اجتماعی‌سازی هیجانی منفی و رفتارهای کنترلی منفی مانند محدودیت و بی‌شکبیایی را از خود نشان می‌دهند که باعث ایجاد تعارض در رابطه والد- فرزند می‌شود (**شی^۲ و همکاران، ۲۰۲۳**). در این میان، آموزش فرزندپروری هشیار مبتنی بر رویکرد ایماگوتراپی، با تأکید زیاد بر تکنیک گفت‌وگوی آگاهانه به والدین آموزش می‌دهد که فرزند خود را بشناسند، به‌خوبی به آن‌ها گوش دهند، به یکدیگر اعتماد کنند و رابطه والد- فرزندی خود را محفوظ نگه دارند. از این‌رو، گفت‌وگوی آگاهانه به این دلیل اثربخش است که به فرزندان این امکان را می‌دهد تا به لحاظ هیجانی و جسمی احساس آرامش کنند. والدین با استفاده از این رویکرد می‌توانند به فرزند خود این پیام را برسانند که «تو خوب هستی، تو اجازه داری که خودت باشی، کاملاً احساس نشاط در زندگی کنی و این نشاط و سرزندگی را ابراز کنی».

۱. Ping

۲. Xi

و ارتباط با دیگران و چیزی که از خودت بزرگ‌تر است را تجربه کنی». همچنین، والدین در طول این برنامه آموزشی در می‌یابند که با فرزند خود همدلی کنند. پیام همدلی این است که من هم اکنون آنچه را تو درست می‌گویی، احساس می‌کنم و این حالت در نزدیکی و صمیمیت رابطه والد - فرزند بسیار تأثیرگذار است.

همچنین، بر اساس تکنیک اعتباربخشی والدین می‌توانند به فرزند خود این احساس را القا کنند که این حق را دارد افکار و احساس‌های واقعی خود را داشته باشد و آن‌ها قابل احترام هستند. کودک درمی‌یابد که می‌تواند هر آنچه را که فکر می‌کند، بیان کند بدون این که قضاوت شود. در ادامه این رویکرد به والدین می‌آموزد که بایستی امنیت را نیز برای فرزندشان فراهم سازند. این امر، بدین معناست که به نیازهای فرزند خود پاسخ می‌دهند حتی اگر نتوانند آن‌ها را درک کنند. در این صورت والد جهان‌فیزیکی و عاطفی فرزند خود را تا جایی که امکان دارد ایمن می‌کند و به فرزند خود این اطمینان خاطر را می‌دهد که در امنیت کامل می‌باشد. در چنین حالتی کودکان می‌توانند با اطمینان خاطر از والدین خود دور شوند و محیط اطراف را بررسی و کسب تجربه کنند و زمانی که به والدین خود نیازمند هستند به آن‌ها دسترسی دارند و این احساس امنیت و در دسترس بودن والدین باعث رابطه والد - فرزند باکیفیتی می‌شود.

در نتیجه فراهم آوردن امنیت و حمایت به بهبودی و رشد رابطه والد - فرزند کمک می‌کند؛ بنابراین، در طی جلسات آموزش فرزندپروری هشیار مبتنی بر رویکرد ایماگوتراپی مادران دارای فرزند با اختلال نقص توجه- بیش‌فعالی با انجام تمرین‌های مربوطه همچون شناسایی سبک فرزندپروری، شناخت باورها در رابطه با خود و فرزند، شناسایی موضوع اصلی والد در رابطه با فرزند و بررسی کلی رابطه والد - فرزند به این آگاهی دست پیدا کردند که با شناخت بیشتر نیازهای کودک در تمامی مراحل رشد - تحول او و اصلاح سبک فرزندپروری خود می‌توانند رابطه‌ای نزدیک‌تر، صمیمی و سالمی را با فرزند خود برقرار کنند و به بازسازی رابطه از هم‌پاشیده خود بپردازند و از این جهت هم والد و هم کودک به آرامش و صمیمت حقیقی دست پیدا می‌کنند.

از محدودیت‌های این پژوهش می‌توان به روش نمونه‌گیری در دسترس و غیرتصادفی اشاره کرد؛ امری که باعث کاهش قابلیت تعمیم‌پذیری یافته‌ها به سایر مادران دارای فرزند با اختلال نقص توجه - بیش‌فعالی می‌شود. بنابراین، در تفسیر و تعمیم نتایج باید با احتیاط عمل کرد. همچنین، عدم اجرای مرحله پیگیری امکان مطالعه پیامدهای بلندمدت این پژوهش را با محدودیت روبه‌رو ساخت. با توجه به محدودیت‌های ذکر شده، پیشنهاد می‌گردد در پژوهش‌های آتی از نمونه‌گیری تصادفی استفاده شود و برای ارزیابی پایداری اثرات درمان پژوهش‌های بعدی، دوره پیگیری اجرا گردد. به علاوه در پژوهش‌های آتی، مشابه این پژوهش بر سایر مراقبان دارای فرزند با اختلال نقص توجه- بیش‌فعالی انجام شود. در نهایت با توجه به تأثیر آموزش فرزندپروری هشیار مبتنی بر رویکرد ایماگوتراپی بر استرس والدگری و الگوی رابطه والد - فرزند مادران دارای فرزند با اختلال نقص توجه - بیش‌فعالی، به متخصصان و برنامه‌ریزان حوزه کودکان پیشنهاد می‌شود تا با استفاده از این برنامه آموزشی در مدارس به بهبود مهارت‌های فرزندپروری آگاهانه و مهارت‌های گفت‌وگوی آگاهانه به کودکان کمک کنند و مشکلات آن‌ها را در موقعیت‌های گوناگون تحصیلی و زندگی روزمره کاهش دهند.

ملاحظات اخلاقی

تمامی اصول اخلاقی در این مقاله در نظر گرفته شده است. شرکت کنندگان در جریان هدف پژوهش و مراحل اجرای آن قرار گرفتند. آن‌ها همچنین از محرمانه بودن اطلاعات خود اطمینان داشتند.

حامی مالی

این پژوهش با حمایت مالی دانشگاه آزاد اسلامی واحد خمینی شهر می‌باشد انجام شده است.

تعارض منافع

این مقاله برگرفته از پایان نامه دوره کارشناسی ارشد نویسنده اول با کد اخلاق REC.KHSH.IAU.IR.1403.005 از گروه روان‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد خمینی شهر می‌باشد. هیچ‌گونه تعارضی در منافع بین نویسندگان وجود ندارد.

سپاسگزاری

در پایان محققان از تمامی شرکت‌کنندگان در پژوهش کمال تشکر و قدردانی خود را ابراز می‌دارند.

References

- بنائی، م.، امینی، ن.، برجلی، م.، کیخسروانی، م. (۱۴۰۲). مقایسه اثربخشی آموزش فرزندپروری مبتنی بر پذیرش و تعهد و فرزندپروری مبتنی بر روان‌شناسی مثبت‌گرا بر رابطه مادر-کودک در مادران کودکان دارای اختلال ناراسایی توجه/ بیش‌فعالی، فصلنامه فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی، ۱۴(۵۶)، ۱۶۹-۲۰۳. DOI:10.22054/qccpc.2023.68263.2956
- پادروند، ج.، قدم‌پور، ع.ا.، باوزین، ف.، و امرایی، ک. (۱۴۰۲). اثربخشی آموزش ایماگوتراپی بر انعطاف‌پذیری شناختی و تنیدگی والدگری زوجین دارای فرزندان ناشنوا. فصلنامه دانش و پژوهش در روان‌شناسی کاربردی، ۲۴(۹۴)، ۱۱۵-۱۲۵. DOI:10.30486/jsrp.2022.1951732.3356

- جعفری، ط. و بهرامی پور اصفهانی، م. (۱۴۰۰). اثربخشی درمان تعاملی بر استرس والدگری، خودتنظیمی هیجانی و پرخاشگری کودکان مبتلا به اختلال آمیختگی اجتماعی بازداری نشده با و بدون اختلال نقص توجه/ بیش فعالی. روان شناسی افراد استثنایی، ۱۱(۴۳)، ۳۳۷-۳۶۷. DOI: 10.22054/jpe.2021.52067.2162
- حاتمی فر، خ.، زارع، ح. و شهریاری احمدی، م. (۱۳۹۹). مقایسه اثربخشی آموزش والدگری مثبت و مدیریت والدین بر بهبود رابطه والد- کودک. فصلنامه سلامت روان کودک، ۷(۳)، ۲۵-۳۹. DOI: 10.22034/psj.2021.1.24233552.1399.7.3.18.4
- حاجی بابایی راوندی، ع.، تجلی، ب.، قنبری پناه، ا. و شهریاری احمدی، م. (۱۴۰۲). اثربخشی مهارت‌های تحمل پریشانی بر سلامت عمومی و سازگاری زناشویی مادران دارای فرزند با اختلال نارسایی توجه/ بیش فعالی. تعلیم و تربیت استثنایی، ۳(۱۷۵)، ۹-۱۸. DOI: <http://exceptionaleducation.ir/article-1-2620-fa.html>
- حسینی سهی، م. س. (۱۴۰۲). اثربخشی فرزندپروری مبتنی بر ذهن آگاهی بر کیفیت رابطه والد-کودک در دانش‌آموزان دارای اختلال یادگیری خاص با اسپسیفایر ریاضی. پژوهش در روان درمانی کودک و نوجوان، ۲(۳)، ۶۴-۵۲. DOI: 10.22098/rcap.2023.14072.1034.52-64
- خلقی، ز.، آقایی، ا. و فرهادی، ه. (۱۳۹۹). اثربخشی آموزش والدین با رویکرد آدلر-درایکوس بر تنظیم هیجان و تعامل والد-فرزند کودک با اختلال نقص توجه و بیش فعالی. توانمند سازی کودکان استثنایی، ۱۱(۴۱)، ۱-۱۳. DOI: 10.22034/CECIRANJ.2020.209581.1307.1-13
- رشیدی، ب.، یزدانی پور، م.، عابدی، ا. و فرامرز، س. (۱۴۰۱). مرور نظام‌مند اثربخشی مداخلات بالینی بر بهبود تعاملات والد-کودک در کودکان مبتلا به اختلال نقص توجه- بیش فعالی. روان‌شناسی و روانپزشکی شناخت، ۹(۴)، ۱-۱۵. DOI: 10.32598/shenakht.9.4.1
- شاه، ح. و یزدانینان، م. (۱۴۰۲). اثربخشی برنامه فرزندپروری مثبت بر استرس والدین و تحمل آشفتگی هیجانی در مادران دارای فرزند مبتلا به اختلال نقص توجه- بیش فعالی. مجله اصول بهداشت روانی، ۲۵(۲)، ۱۰۳-۱۱۰. DOI: 10.22038/jfmh.2023.22562
- شهپایان، آ.، شهیم، س.، بشاش، ل. و یوسفی، ف. (۱۳۸۶). هنجاریابی، تحلیل عاملی و پایایی فرم کوتاه ویژه والدین مقیاس درجه‌بندی کانرز برای کودکان ۶ تا ۱۱ ساله در شهر شیراز. مطالعات روان‌شناختی، ۳(۳)، ۹۷-۱۲۰. DOI: 10.22051/psy.2007.1704.97-120
- طهماسبی، ع. و خسروپور، م. (۱۳۹۹). اثربخشی درمان مبتنی بر رابطه والد-کودک (CPRT) روی مهارت‌های اجتماعی و تنظیم شناختی هیجان کودکان زیر ۱۲ سال مبتلا به اختلال نقص توجه، بیش فعالی. نشریه علمی رویش روان شناسی، ۸(۴)، ۱۱۳-۱۲۲. DOI: 10.22034/CECIRANJ.2020.209581.1307.1-13
- عسگری، م.، امینی منش، و ب. (۱۴۰۲). اثربخشی مداخله کودک‌محور بر اساس درمان فراتشخیصی یکپارچه بر تعامل والدین کودک مبتلا به اختلال نقص توجه- بیش فعالی. نشریه روان پرستاری، ۱۱(۵)، ۱۰۶-۱۱۸. DOI: 10.22034/IJPN.11.5.106
- عطاری، س.، زارعی محمود آبادی، ح. و سدروشان، ن. (۱۴۰۲). اثربخشی بسته آموزشی فرزندپروری ذهن آگاهانه بر بهبود رابطه والد کودک، استرس فرزندپروری و احساس تنهایی. عنوان نشریه، ۱۷(۴)، ۶۶-۸۱. DOI: <http://rph.khu.ac.ir/article-1-4406-fa.html>
- فدایی، ز.، دهقانی، م.، طهماسبیان، ک. و فرهادی، ف. (۱۳۸۹). بررسی ساختار عاملی، اعتبار و روایی فرم کوتاه- شاخص استرس فرزندپروری (PSI-SF) مادران کودکان عادی ۱۲-۷ سال. تحقیقات علوم رفتاری، ۸(۲)، ۱-۳. DOI: 10.22034/CECIRANJ.2020.209581.1307.1-13
- کوثری، ف.، صباحی، م. و حسینی، ش. (۱۴۰۲). اثربخشی برنامه ترکیبی آموزش مدیریت والدین و فرزندپروری ذهن آگاهانه بر استرس والدگری، رابطه والد-کودک و مشکلات برونی‌سازی شده کودک. فصلنامه روان‌شناسی کاربردی، ۱۷(۲)، ۱۱۵-۱۳۹. DOI: 10.48308/apsy.2023.229340.1409
- متین، ح.، یوسفی، ن.، سلگی، م. و حیاتی، م. (۱۳۹۹). اثربخشی آموزش فرزندپروری هشیار مبتنی بر رویکرد ایماگوتراپی بر تعامل والد کودک مادران فرزند با ناتوانی یادگیری. ناتوانی های یادگیری، ۱۰(۲)، ۲۵۴-۲۶۷. DOI: 10.32598/JLD.10.2.5
- محمدی پور، م. و صامت، م. (۱۴۰۱). اثربخشی تمرینات حرکتی و درمان فرزندپروری مبتنی بر تعامل کودک-والد بر عملکرد حرکتی، شناختی و نافرمانی در کودکان مبتلا به اختلال بیش فعالی/نقص توجه. مجله دانشکده پزشکی دانشگاه علوم پزشکی مشهد، ۴۵(۴)، ۱۴۲۴-۱۴۳۴. DOI: 10.22038/mjms.2022.65586.3855
- نریمانی، م. و تقی زاده هیر، س. (۱۴۰۰). اثربخشی درمان مبتنی بر رابطه والد-کودک بر استرس والدگری و رابطه والد-کودک مادران دارای کودک مبتلا به اختلال نقص توجه/بیش‌فعالی. نشریه علمی زن و فرهنگ، ۱۳(۴۸)، ۸۳-۹۸. DOI: 10.22034/psj.2021.1.24233552.1399.7.3.18.4
- نوری، ط.، مرادیانی گیزه رود، س. خ. و چراغیان، ح. (۱۴۰۲). کارایی آموزش فرزندپروری مبتنی بر ذهن آگاهی بر سلامت عمومی والدین دارای کودک بیش فعالی- کمبود توجه. فصلنامه پژوهش‌های نوین روانشناختی، ۱۸(۶۹)، ۲۴۷-۲۵۵. DOI: 10.22034/jmpr.2023.15089
- هندریکس، ه. و هانت، ه. (۱۳۹۸). عشق التیام‌بخش (رحمانی شمس، ح.، موسوی لاهرودی، ف.، اسلاملو، س.، نظری، س. م. و نجات، ح. مترجمان). تهران: سده دانش.
- Abidin R. R. (1995). Parenting stress index : professional manual (3rd ed.). Psychological Assessment Resources.
- Amaravadi, D., Akshitha, V., Maiti, S., Mandru, M., Rama, R., & Tadikonda, R. (2024). A REVIEW ON ATTENTION DEFICIT/HYPERACTIVITY DISORDER (ADHD). DOI: [10.5281/zenodo.8060607](https://doi.org/10.5281/zenodo.8060607)
- Anand, L., & Sadowski, I., & Per, M., & Khoury, B. (2021). Mindful parenting: a Meta-analytic review of intrapersonal and interpersonal parental outcomes. Current Psychology, 42. DOI: 10.1007/s12144-021-02111-w
- Aranas, K., & Leighton, J. P. (2022). Dimensions of physical activity as related to child attention-deficit/hyperactivity disorder symptoms and impairment. Clinical child psychology and psychiatry, 27(4), 953-966. DOI: [10.1177/13591045211058338](https://doi.org/10.1177/13591045211058338)
- Babore, A., Trumello, C., Lombardi, L., Candelori, C., Chirumbolo, A., Cattellino, E., Baiocco, R., Bramanti, S. M., Viceconti, M. L., Pignataro, S., & Morelli, M. (2023). Mothers' and children's mental health during the COVID-19 pandemic lockdown: The mediating role of parenting stress. Child Psychiatry and Human Development, 54(1), 134-146. DOI: 10.1007/s10578-021-01230-6
- Chaplin, T. M., Turpyn, C. C., Fischer, S., Martelli, A. M., Ross, C. E., Leichtweis, R. N., ... & Sinha, R. (2021). Parenting-focused mindfulness intervention reduces stress and improves parenting in highly stressed mothers of adolescents. Mindfulness, 12, 450-462. DOI: [10.1007/s12671-018-1026-9](https://doi.org/10.1007/s12671-018-1026-9)

- Cohodes, E. M., McCauley, S., & Gee, D. G. (2021). Parental Buffering of Stress in the Time of COVID-19: Family-Level Factors May Moderate the Association Between Pandemic-Related Stress and Youth Symptomatology. *Research on child and adolescent psychopathology*, 49(7), 935–948. DOI:10.1007/s10802-020-00732-6
- Conners, C. K. (1999). Conners Rating Scales-Revised. In M. E. Maruish (Ed.), *The use of psychological testing for treatment planning and outcomes assessment* (2nd ed., pp. 467–495). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Doffer, D. P. A., Dekkers, T. J., Hornstra, R., van der Oord, S., Luman, M., Leijten, P., Hoekstra, P. J., van den Hoofdakker, B. J., & Groenman, A. P. (2023). Sustained improvements by behavioural parent training for children with attention-deficit/hyperactivity disorder: A meta-analytic review of longer-term child and parental outcomes. *JCPP advances*, 3(3), e12196. DOI:10.1002/jcv2.12196
- Hendrix, H., & Hunt. (1998). *Giving the love that heals*. New York: Simon and Schuster. <https://books.google.com/books?id=HmBNFFVIJWIC&dq>
- Mah, J. W. T., Murray, C., Locke, J., & Carbert, N. (2021). Mindfulness-Enhanced Behavioral Parent Training for Clinic-Referred Families of Children With ADHD: A Randomized Controlled Trial. *Journal of attention disorders*, 25(12), 1765–1777. DOI:10.1177/1087054720925882
- Makita, K., Yao, A., Shimada, K., Kasaba, R., Fujisawa, T. X., Mizuno, Y., & Tomoda, A. (2023). Neural and behavioral effects of parent training on emotion recognition in mothers rearing children with attention-deficit/hyperactivity disorder. *Brain imaging and behavior*, 17(4), 436–449. DOI:10.1007/s11682-023-00771-9
- Newell, C. H. H. L. D., & Olsen, S. F. (2003). Parenting Skills and Social--Communicative Competence in Childhood. In *Handbook of communication and social interaction skills* (pp. 771-816). Routledge. DOI:10.4324/9781410607133-28
- Pianta, R. C. (1994). Patterns of relationships between children and kindergarten teachers. *Journal of School Psychology*, 32(1), 15–31. DOI:10.1016/0022-4405(94)90026-4
- Ping, Y., Wang, W., Li, Y., & Li, Y. (2022). Fathers' parenting stress, parenting styles and children's problem behavior: The mediating role of parental burnout. *Current Psychology: A Journal for Diverse Perspectives on Diverse Psychological Issues*. Advance online publication. DOI:10.1007/s12144-022-03667-x
- Riany, Y., & Ihsana, A. (2021). Parenting stress, social support, self-compassion, and parenting practices among mothers of children with ASD and ADHD. *Psikohumaniora: Jurnal Penelitian Psikologi*. 6(1). 47-60. DOI: 10.21580/pjpp.v6i1.6681
- Tan, Y., Lyu, R., & Lu, S. (2024). Reducing parenting stress in Chinese parents of children with learning disabilities with a mindful parenting program: A randomized controlled trial. *Research in Developmental Disabilities*, 151, 104794. DOI: DOI:10.1016/j.ridd.2024.104794
- Xi, J. Y., Zhong, S. R., Zhou, Y. X., Lin, X., & Hao, Y. T. (2023). Effects of family multi-generational relationship on multimorbidity and healthy life expectancy for second generations: insight from the China Health and Retirement Longitudinal Study. *BMC geriatrics*, 23(1), 100. DOI:10.1186/s12877-022-03714-z
- Yousef, A. M., Sehlo, M. G., & Mohamed, A. E. (2021). The negative psychological impact of COVID-19 pandemic on mothers of children with attention deficit hyperactivity disorder (ADHD): a cross-section study. *Middle East Current Psychiatry*, 28(1), 57. DOI:10.1186/s43045-021-00139-z